

Бойко Н.А.

завідувач науково-дослідного відділу

«Музей-діорама «Битва за Дніпро в районі Переяслава

і створення Букринського плацдарму восени 1943 року»

Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав»

БОРОТЬБА ОКУПАЦІЙНОГО РЕЖИМУ З ПАРТИЗАНАМИ НА ПЕРЕЯСЛАВЩИНІ У 1941–1943 РОКАХ: ОГЛЯД ДОКУМЕНТІВ

Період тимчасової окупації Переяславського району тривав з 17 вересня 1941 року до 22 вересня 1943 року. Українські землі воєнної зони були підпорядковані тилowym органам командування групи армій «Південь». Командувач військами оперативного тилового району групи армій «Південь» генерал Фридерічі видав низку «Особливих розпоряджень».

В «Особливому розпорядженні № 20» від 29 жовтня 1941 р. довелося констатувати: «Встановлено, що місцеве населення вперто ухиляється від обліку і реєстрації. Не підлягає ніякому сумніву, що тут мова іде, як правило, про осіб, у яких є підстави боятися реєстрації. Щоб здійснити відповідний тиск на явку місцевого населення в реєстраційні пункти в населених пунктах, необхідно відповідним чином оголосити населенню, що особи, які не пройшли реєстрацію в належні терміни, будуть вважатися партизанами. Ці заходи проводити зі всією суворістю» [4, арк. 21].

Отже, партизаном можуть назвати людину, яка вчасно не зареєструвалася.

В «Особливому розпорядженні № 22» від 31 жовтня 1941 р. у розділі «Бойові дії проти партизанів» зазначається:

«Сільським общинам оголосити, що у випадку партизанського нальоту, який відбувся в результаті порушення даного розпорядження, або внаслідок відповідних прорахунків, певна кількість жителів населеного пункту буде розстріляна.

Необхідність цих жорстких заходів довести до бургомістрів через управління польових і гарнізонних комендатур, вказуючи при цьому на наступні обставини:

а) В спільній оборонній боротьбі проти більшовизму кожний повинен надавати активну підтримку. Той, хто намагатиметься ухилитися від цього, повинен розглядатися як прихильник більшовизму і до нього повинні застосовуватися відповідні заходи.

б) В будь – якому випадку сільська община зобов'язана самостійно активно забезпечити захист всіма засобами, які є в її розпорядженні, від нападів партизанів і замахів різного роду.

в) Якщо на шосейних чи польових дорогах помічені партизани, яких не вдалося знищити силами спеціальних військ охорони, то бургомістри зобов'язані виставити на шосейних і польових дорогах, яким загрожують партизани, попереджувальні пости, які повинні інструктувати німецьких військових, що проїжджають мимо, і повідомляти їм про присутність партизанів.

г) Ті місцеві жителі, яким стане що – небудь відомо про партизанів або про партизанські таємні склади зброї чи майна, повинні негайно повідомити про це в найближчу німецьку військову частину або у військовий заклад, бургомістру чи начальнику загону допоміжної поліції. У випадку невиконання даного розпорядження застосовується смертна кара» [4, арк. 31–32].

Смертна кара фактично перетворилась на один з найбільш поширених та ефективних інструментів німецької адміністрації та застосовувалася без зайвих сумнівів і зволікань.

Привернула увагу ось ця цитата зі «Звіту про діяльність адміністративно-господарського відділу за період з 1 по 30 листопада 1941 року»:

«Населення надає цінну допомогу німецьким військовим частинам в боротьбі з партизанами. Багато жителів відразу ж доносять про появу партизанів в тому чи іншому населеному пункті, про місце розташування партизанських загонів, а деякі мешканці особисто приймають участь в боротьбі з партизанами» [5, арк. 275].

Всі офіційні документи, що регулювали внутрішнє життя окупованих територій, мали основним завданням поставити життя громадян у суворі режимні рамки, що перешкоджали б їм чинити будь-який опір окупантам. Виловлювали «міфічних» партизанів і страчували людей, які ніякого

відношення до партизанської боротьби не мали. Першочерговими заходами, до яких вдалися нацисти, було «умиротворення» території шляхом поступового знищення всіх, хто становив загрозу для окупаційної влади: комуністів, комсомольців, радянських функціонерів, активістів, політпрацівників, утікачів-військовополонених і т.п.

У німецькому донесенні за 20 листопада 1941 р. констатується: «Поліцейський полк резерву командуючого військами оперативного тилового району закінчив операцію по боротьбі з партизанами в районі Переяслав – Золотоноша – Хорол» [5, арк. 26].

На Переяславщині невеликі групи людей (по 5-6 осіб) почали об'єднуватися у так звані загони у кінці 1941р. (листопад-грудень). У травні 1943 року відбулося об'єднання всіх партизанів, яке через кілька місяців стало називатися 8 партизанське з'єднання ім. Чапаєва (командир – І. К. Приймак, комісар – О. Д. Ломако, начальник штабу – Ф. С. Нагайцев).

Бути підпільником чи партизаном смертельно небезпечно. Багато заплатили не тільки власним життям, а і життям членів своєї родини. Приклади зі звіту І. К. Приймака і О. Д. Ломаки:

«Потрібно сказати, що сім'я Авраменко (Миколи Михайловича – авт.) активно допомагала загону і квартира Авраменко була свого роду штабом. Тут вирішувалися всі питання боротьби проти німецьких загарбників, тут був закладений фундамент по організації загону. Вся сім'я пізніше загинула, чесно за справу Батьківщини. Вона загинула гордо, як гинуть комуністи, вона не впала на коліна перед негідниками» [2, с. 37].

«Карпенко Марія Григорівна (у липні 1943 р. вона і вся її сім'я арештована була гестапо, подальша доля її невідома)» [2, с. 41].

«Бідний Григорій у травні 1943 р. заарештований разом зі своєю сім'єю, подальша доля невідома» [2, с. 41].

«Красюк Марка разом із сім'єю заарештували і повісили в Білій Церкві» [2, с. 47].

«У листопаді і грудні (1942 р. – авт.) у с. Дударі Ржищівського району підготовлялись іще 3 квартири: Параска Сидорівна, Катерина і Лукера. У червні 1943 р. всі вони були заарештовані і направлені до Білої Церкви, звідки звістки про них не отримали» [2, с. 42].

«Тов. Душко (Марія Свиридівна – авт.) під час виконання завдання по розвідці уже діючого партизанського загону № 8 була захоплена гестапо і по-звір'ячому замучена, не проронивши жодного слова про своїх товаришів і з комсомольською піснею померла» [2, с. 42-43].

«Харетина А. – 25 серпня 1943 р. як зв'язкова, розвідниця партизанського загону закатована і розстріляна» [2, с. 1].

«Беляєв – лікар, працював у м. Переяславі. У березні 1943 р. був зраджений і розстріляний» [2, с.2].

«Проценко Григорій М. – лейтенант, у з'єднанні ім. Чапаєва був командиром загону, убитий у бою 19 вересня 1943 р. у селі Хоцьки» [2, с. 2].

«Остапенко був у загоні, убитий під час розвідки, виконуючи завдання» [2, с. 4].

Зі спогадів Яківця Дмитра Микитовича: «Один із поліцаїв (Цапенко Павло, житель с. Григорівка), якому вдалося втекти , видав фашистам мою дружину. Її гестапівці вдруге заарештували і після мордувань і знущань закатували у своїх застінках» [3].

Про звірства фашистів добре відомо. Перенести катування в німецьких застінках міг далеко не кожен. Багато не витримували і видавали соратників по боротьбі. «Костя був арештований Козинською комендатурою. Коли почали допитувати, бити Костю, він не витримав і через 7 діб зізнався, що листа він отримав від Миколи, сказав, що Валя пов'язана із загonom і бере активну участь у його роботі.

Моргун і Валя невдовзі були заарештовані. 3 березня 1943 р. був закатований в Білоцерківському гестапо Київської області т. Моргун. Його підвішували, били резиною, після всього повністю роздягнутого поставили на сніг та мороз у 25 градусів. Ніщо т. Моргуна не зломило, він не вимовив ні звуку гадам.

Бандити перебили Валі руки, підвішували на ланцюгах, без свідомості викинули на сніг, роздягли догола. Потім вивезли в Білу Церкву і по-звір'ячому закатували» [2, с. 36].

Обстановку, в якій доводилося працювати, партизанські керівники І. К. Приймак і О. Д. Ломако оцінювали так: «Масовий розстріл комуністів, радянських активістів, військовополонених, місцевих громадян, які не мали ніякого відношення до партійного життя і партизанського руху» [2, с. 38].

«Улюбленими методами покарання фашистські бандити обрали повішення. Стояло тільки сказати на кого небудь, що це партизан, без суда і слідства відомий палач жандармерії на прізвище Фрай накидав петлю на шию цьому невинному обвинуваченому. Напр., повішений гр. Шевченко сказав схвальне слово про Червону Армію, як уже на другий день був повішений. 10 чоловік стариків, охоронців залізничної колії, були повішені за крушення поїзда. Багато десятків ще інших осіб були повішені прилюдно

за зовсім неперевірені обвинувачення» [1, арк. 3], – зазначено в «Акті про нанесення збитків німецько-фашистськими загарбниками за роки Великої Вітчизняної війни 1941-1943 рр.» від 27 вересня 1943 року.

В іншому акті від 28 грудня 1943 року записано: «Взагалі в період окупації стратили по місту Переяслав-Хмельницькому 2155 чоловік» [1, арк. 7].

Наведені документи сприяють глибшому дослідженню окупаційного режиму на Переяславщині та боротьби цього режиму з партизанами.

Література

1. Архівний відділ виконавчого комітету Переяслав-Хмельницької міської ради. – Ф. 1. – Оп. 1. – Спр. 5.
2. Вітчит партизанського об'єднання №8 ім. Чапаєва // Фондова колекція рукописних матеріалів НІЕЗ «Переяслав». Шифр РД-41, інв. № 41.
3. Спогади партизана Дмитра Микитовича Яківця від 15 лютого 1986 року // Особистий архів автора.
4. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. . – Ф. КМФ-8. – Оп. 2. – Спр. 153.
5. Там само. – Ф. КМФ-8. – Оп. 2. – Спр. 195.

Чирка Л.Г.

завідувач науково-дослідного сектору

«Музей архітектури давньоруського Переяслава»

Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав»

СКЛЯНІ ВИРОБИ З ДАВНЬОРУСЬКОГО ПЕРЕЯСЛАВА (ЗА МАТЕРІАЛАМИ АРХЕОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ НІЕЗ «ПЕРЕЯСЛАВ»)

Археологічні дослідження Переяслава, якщо не рахувати епізодичну роботу Д. Самоквасова в ХІХ ст., розпочалися лише наприкінці 40-х років ХХ століття. Але, якщо впродовж 50-х років археологічні розкопки на території давньоруського Переяслава проводили наукові установи Москви та Ленінграду, то починаючи із «60-х рр. ХХ ст. відбувся практично повний перехід справи дослідження археологічних пам'яток Переяславщини у руки